

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

Rusíni jsou lidé „do houfu“

Na loňském setkání k patnáctinám Společnosti šla mimo jiné řeč o tom, jak podpořit nové ruské přesídlence, kteří přišli do Česka za prací. A. Pilátová v minulém čísle našeho časopisu napsala, že „*tito naši noví spoluobčané mnohdy hledají komunitu, která by jim pomohla v integraci, v případě potřeby přispěla radou, kam se obrátit s otázkami každodenního života a existence.*“ A dodala: „*Měli bychom umět nabídnout jim základnu, v níž by cítili lidskou i národnostní soukromost.*“

Půl profesního života jsem se zabýval otázkami českých krajanů v zahraničí. Vím například, jak se vedlo únorovým (1948) emigrantům v Austrálii těžce, tři první roky museli pracovat – ať lékař, ať inženýr – na podřadných místech v lomech, dolech a na stavbách, a jak to za dvacet let mělo posrpnoví přistěhovalci snadnější. Příslušníci starší emigrantské vlny, ve vlasti zhusta patřící ke střední a vyšší vrstvě, i proto nevrátili na nově přichozí, kteří tak na pomoc svých předchůdců moc spoléhat nemohli.

Proto si obzvláště vážím dvou svých přátel. Prvním z nich je Mirko Janeček, který odešel v roce 1951 do Kanady a před svým důchodem se vypracoval na úředníka tamějšího ministerstva pro imigraci. Po dlouhé roky pomáhal čs. přistěhovalcům klást první kroky v novém domově. Stal se spoluzakladatelem „Klubu příchozích“, jehož podstatnou část tvořili Češi a Slováci, kteří při mezipřistání letů ČSA dopravujících turisty na Kubu požádali v kanadském Montrealu o azyl.

POZVÁNKA

na besedu s historikem PhDr. Karlem Richterem o knize pamětí generála Michala Kričfalušího a Karla Richtera

Účtování s časem

ve čtvrtek 15. června v 15, 30 hod. v kinosále MAT v Praze 2, Karlovo nám. 19 – suterén. Knihy si zde můžete zakoupit a podepsat od spoluautora. Po besedě zveme na malé občerstvení.

(Metro B, stanice Karlovo nám., tramvaje č. 3, 6, 9, 14, 18, 22, 23, 24 - stanice Karlovo nám., u linky č. 9 stanice Lazarská.)

Mižhorje

Foto Dana Kyndrová

Tomáš PILÁT:

Páter Petr Krenický: Pro děti je to fantastická pomoc

U zrodu projektu Adopce na dálku, s nímž spolupracuje také Společnost přátel Podkarpatské Rusi, stála Ostravsko-opavská diecézní charita a z Podkarpatské Rusi pater PĚTR KRENICKÝ. Za deset let bylo na tomto poli vykonáno ohromné množství práce.

„Pro tamní děti je to fantastická pomoc,“ pochvaluje si Petr Krenický. Adoptivní rodiče v Česku má dnes na Podkarpatské Rusi více než osm set dětí; za poslední rok jejich počet stoupl o dvě stovky, možná ještě víc. Některé děti přitom program již ukončily, úspěšně dostudovaly a začínají se stavět na vlastní nohy. Rodiny, jejichž děti zmíněnou pomoc přijímají, jsou svým dárcům vděčné. „Vždycky jde o to, jakou formou je pomoc poskytována,“ vysvětluje pater Krenický. „Rodina nesmí mít pocit, že jde o jakési žebračky, že je ponižována. Na to je člověk citlivý,“

doplňuje. Na Podkarpatské Rusi, kde působí jako misionář, na to bedlivě dohlíží. A nejde přitom pouze o děti: úspěšně rozběhl i adopci seniorů. Dnes je takto Čechy adoptováno asi dvě stě padesát starých lidí na Podkarpatské Rusi. I tato forma účasti s druhými je cenná. „Když je člověk starý a onemocní, nemá peněz nazbyt. Ze svých prostředků si rozhodně nemůže dovolit například solidní lékařskou péči,“ říká Petr Krenický. Částka, kterou dárce starým lidem v zemi pod Karpaty přispívají, přitom není velká – činí sto padesát korun měsíčně. „Z toho samozřejmě nepokryjeme všechny náklady spojené s péčí o staré. Z jejich řad se tak rekrutují jacísi aktivisté, kteří (spolu s ošetřovatelkami) nejlépe vidí, kde je co potřeba; kdo je nemocný nebo komu padá chalupa,“ osvětluje systém péče o seniory na Podkarpatské Rusi pater Petr Krenický.

(Pokračování na str. 10)

2

2006

Valná hromada 2006 * Další životní osudy Alexy Bokšaye * Desáté výročí Apoštolského exarchátu v ČR * Jak žijí Lemkové-Rusíni v Polsku * Z historie: Elektrárna Terebla-Rika slaví jubileum * Bufallo Bill na Podkarpatské Rusi * Malíř Sulek na východě republiky

Jaký byl uplynulý rok a co nás čeká

(z úvodního referátu předsedy SPPR PhDr. Miloslava Kopeckého)

Vážená a milí přátelé Podkarpatské Rusi, dovolte mi, abych zahájil verši básníka Jaroslava Zatloukala, která napsal roku 1936 ve sbírce Vitr z polonin:

Pod přilbou slunce závratně se zmítá krajina v krásu oděná.

A pancíř hor nešlehe ohněm žita, nádhra dána do věna.

Tak stále v nás žije tato krajina: v krásu oděná, některým dána do kolébky našeho zrození a některým jako dětem, které žily spolu s rodiči jejich pracovní úděl na Podkarpatské Rusi. Jsem rád, že se opět scházíme na valné hromadě. Vždyť je to vlastně ojedinělá příležitost pro setkávání se známými, s nimiž tam kdysi mnozí žili či s nimiž se potkávali naši blízcí. Vzpomínka na tuto zemi, tolik zkoušenou v uplynulých desetiletích, nás provází celým dosavadním životem. Valná hromada je také příležitost k zamyšlení nad tím, co se nám podařilo, i kde jsme ještě leccos zůstali dlužni. Několik slov o našich aktivitách v uplynulém období i o plánech pro budoucnost.

Loni jsme uskutečnili v Praze dvě výstavy výtvarných prací rusínských dětí. Jejich původní námět byl z úzkého označení „Praha zdraví Užhorod“ rozšířen i na práce dětí ze škol na Slovensku (z Šarišského Štiavniku, Havaje, Prešova a Medzilaborců) a tím bylo posíleno povědomí o dětském výtvarném projevu rusínských dětí. Získání dětských kreseb umožnil především

předseda Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě pan Ivan Latko, tehdejší předsedkyně Rusínské obrody na Slovensku paní Anna Kuzmiaková a výtvarník – karikaturista Fedor Vico. Dětské kresby jsme zaznamenali v elektronické podobě na CD.

K 15. výročí založení Společnosti přátel Podkarpatské Rusi jsme loni v prosinci uspořádali setkání členů v kinosále MAT v Praze 2; hovořilo se zejména o dvou tématech: historie Společnosti a perspektivy rozvoje a zaměření činnosti v příštím období.

Letos v zimě jsme v Teplicích iniciovali setkání Rusínů, jehož se účastnili zejména naši noví spoluobčané - přistěhovalci z Podkarpatské Rusi. Jednání vyústilo do závěru, že v Teplicích, kde žije slušná řádka Rusínů, zváží možnost ustavení odbočky Společnosti.

Loni jsme se také podíleli na dvou publikacích: ve spolupráci s nakladatelstvím Libri na vydání historické studie profesora Ivana Popa Podkarpatská Rus a vydali jsme paměti generála Michala Kričfalušeho Účtování s časem, které zpracoval historik Karel Richter. Poněkud nás překvapilo, že naši členové neprojevíli o hodnotnou knihu Ivana Popa takový zájem, jaký jsme čekali. Věříme, že zájem o paměti generála Kričfalušeho bude větší. Zamysleme se všichni nad tím, zda máme ediční záměry do budoucna vůbec realizovat.

(Pokračování na str. 4)

Usnesení

valné hromady Společnosti přátel Podkarpatské Rusi dne 22. dubna 2006

1. Valná hromada schvaluje zprávu o činnosti, kterou přednesl předseda PhDr. Miloslav Kopecký a zprávy o činnosti odboček v Brně (ing. Libor Chytilík) a Jindřichově Hradci (Jiří Vetýška).
2. Valná hromada schvaluje zprávu revizní komise přednesenou Vladimírem Mlejneckým a ukládá výkonnému výboru realizaci připomínek komise, především inventarizaci majetku do příští valné hromady.
3. Valná hromada schvaluje návrh stanov SPPPR; zároveň ukládá výkonnému výboru, aby je dopracoval dle přijatých připomínek z diskuse VH a předložil k registraci na Ministerstvo vnitra ČR.
4. Valná hromada schvaluje nový výkonný výbor ve složení: ing. Sofija Bolshakova, Halína Firzina, Jiří Havel, mgr. Lidmila Hlaváčková, JUDr. Bohuslav Hynek, René Kočík, PhDr. Miloslav Kopecký, Vitalij Mikiťuk, ing. Tomáš Pilát, PhDr. Agáta Pilátová, mgr. Petr Skala, Vlastimil Svoboda, ing. Libor Chytilík, František Jaroš a revizní komisi ve složení: RNDr. Vladimír Fišer, Vladimír Mlejnecký, Helena Tmuková, M. Kaštanová
5. Valná hromada ukládá výkonnému výboru,
 - usilovat o založení dalších odboček v lokalitách, kde žijí příslušníci rusínské menšiny a zájemci o Podkarpatskou Rus,
 - oživit ediční činnost a zejména pak zvýšit ve veřejnosti propagaci publikací, které vydává SPPR,
 - prohloubit spolupráci s rusínskými národnostními organizacemi v spřátelených zemích na půdě Světové rady Rusínů i s konkrétními zeměmi, zejména na Podkarpatské Rusi (Klub TGM, Sojm rusínských organizací a další) a na Slovensku (Rusínská obroda),
 - podle možností a potřeb podporovat činnost občanského sdružení Podkarpatská Rus - náhrada majetkové újmy,
 - soustavně podporovat uznání rusínské národnosti na Podkarpatské Rusi státními orgány Ukrajiny.

Foto JIŘI VETÝŠKA

Členka výkonného výboru Sofija Bolshakova diskutuje

Valná hromada v přátelské atmosféře

V předvečer rusínských Velikonoc, v sobotu 22. dubna 2006, se v kulturním sále Hlavního nádraží v Praze sešli členové a příznivci Společnosti přátel Podkarpatské Rusi na výroční valné hromadě. V úvodu zazpíval folklorní soubor Skejušan - do Prahy tentokrát přijela jen část souboru, ostatní jeho členové totiž v téže době vystupovali v Chomutově na slavnosti Den země -, který své vystoupení zakončil velikonoční písní Christos voskres.

Úvodem pozdravil účastníky předseda Společnosti PhDr. Miloslav Kopecký, který přednesl hlavní referát (podstatnou část otiskujeme); připomněl mj. patnácté výročí vzniku naší Společnosti, aktivity uplynulého období, některé nedostatky, které se v naší práci vyskytly, a hovořil i o budoucích plánech Společnosti. Poté přednesl Vladimír Mlejnecký zprávu revizní komise. V diskusi vystoupili představitelé odboček ing. Libor Chytilík za Brno a Jiří Vetýška za Jindřichův Hradec. Své příspěvky přednesli také další účastníci, např. Stanislav Malcher, který mj. jako sokolský aktivista po-

zval všechny na letošní všesokolský slet. Důležitým a také nejrozsáhlejším bodem jednání byla rozprava o návrhu nových stanov, který obdrželi členové SPPR jako přílohu časopisu Podkarpatská Rus. Za výbor tuto debatu, která byla velmi zevrubná, řídil JUDr. Bohuslav Hynek; o četných připomínkách z pléna se hlasovalo. Valná hromada uložila výkonnému výboru dopracovat text v intencích diskuse. V závěru bylo po připomínkách z pléna schváleno usnesení a složení nového výkonného výboru. Jednání valné hromady proběhlo vesměs v přátelské atmosféře. (ap)

Alexa Bokšay: Učitelem jsem byl rád

V minulém čísle jsme přinesli první část rozhovoru s Alexou Bokšajem, který v březnu v obdivuhodné kondici oslavil pětadevadesátiny. Jako učitel vychoval několik generací dobrých lidí, mnozí na něj s úctou vzpomínají. Jako fotbalista hájil branku SK Rusj a od roku 1937 Slávie Praha.

Moc přitom nechybělo, a stal jste se Sparťanem!

To je pravda. Byl jsem ještě kluk, když mě Sparta v jedenatřicátém roce pozvala a o přestávce zápasu s Viktorií Žižkov si mě zkoušela. Byli u toho staří dobří fotbalisté Nejedlý, Košťálek či Burger – a pánovalo se dohodli, že mě berou. Přijel jsem domů na Podkarpatskou Rus a říkám tátovi, že půjdu do Prahy. „Nikam nepůjdeš,“ táta na to, „dokončíš školu a půjdeš učit!“ A zůstal jsem doma.

To ale nebyla první fotbalová nabídka.

Už předtím, v roce 1929, o mě měl zájem MTK Budapešť. Tam mě táta taky nepustil. Do Prahy, ovšem už do Slávie, jsem šel až v roce 1937. Bylo to 2. listopadu, a od té doby tady „živořím“.

Kde jste strávil válku?

V Praze v relativním klidu, hrál jsem fotbal za Slávii. Vzpomínám si z té doby na jednu malou náhodu: Hráli jsme přátelský zápas v Mladé Boleslavi, druhý den jsme měli hrát v Bousově. Nechtělo se nám už vracet do Prahy, tak nám naše vedení domluvilo, že budeme spát v privatě. Mě vzal jeden člověk, Čech, který žil předtím na Podkarpatské Rusi a dokonce se tam i oženil. Teď bydlel v Boleslavi. Díky němu jsem se pak neměl špatně, on mě tak trochu dotoval, třeba potravinovými lístky. Pak ho ale Němci zavřeli...

V roce 1945 jste ale aktivní hráčskou kariéru skončil; jak k tomu došlo?

Ještě v lednu 1945 mě totálně nasadili na zákopy do Veselčicka a do Brna. Šli jsme tam dva a ten, co nás přijímal, se mě zeptal: vy jste ten fotbalista? Tak budete velitelem! Byl jsem tedy velitelem, měl jsem pod sebou deset tisíc lidí a ani jsem nevěděl, kde všichni pracují. Když bylo Brno bombardováno, byl jsem zrovna náhodou v Praze na dovolené. Přišel jsem na trénink na Slávii a trenér řekl, že se mnou už nepočítá. Pak jsem trénoval žáky a dorost – jednak ve Slávii, jednak na Arimě. Měl jsem tam spoustu vynikajících fotbalistů.

Můžete říci, které fotbalové období – v SK Rusj nebo ve Slávii – pro vás bylo příjemnější, na které vzpomínáte raději?

Raději vzpomínám na SK Rusj. Byli jsme podobně staří, podobných zájmů, podobného vychování. Nebyly tam primadony – to ve Slávii byly: Bican, Vytlačil, Kopecký, Svoboda... A kromě toho na Podkarpatské Rusi jsem se narodil. Měl jsem tam sourozence – já jsem byl dvanáctý v řadě, sestra byla třináctá, ta z nás byla nejmladší. A rodina držela pohromadě. Maminka měla třikrát dvojčata a třikrát najednou pohřbívala...

Jak jste prožil květen 1945?

Byl jsem na barikádě v Podbabě. Když to všechno skončilo, musel jsem narukovat do kasáren k 19. pluku na Smíchov. Když se vrátil z Anglie Beneš, byl jsem velitelem strážní čety. Na Strahově jsem mu podával hlášení. Odtud mě poslali do pohraničí.

Po válce jste nějakou dobu trénoval A-mužstvo československé reprezentace.

To bylo nejhorší období mojí fotbalové éry! Byl jsem v podstatě jenom figurkou, která musela vykonávat, co jí nařídili. Například nominace: Každý fotbalista se musel prověřovat. Když jsme měli hrát někde na jaře, už v prosinci šlo asi čtyřicet jmen ke schválení. Trenérská rada pak rozhodla, kdo smí hrát a kdo smí vyjet. Já do toho nemohl mluvit.

Vy sám jste za reprezentaci nikdy nehrál...

Za áčko ne. V roce 1938 jsem byl nominován, ale pak bylo všechno jinak... Hrál jsem ale za juniory, jak si vzpomínám, třeba v Kaunasu, v Rize a ve Finsku; za Prahu v Paříži, Berlíně a Drážďanech. Hrál jsem i za protektorát. Ale za války jsem měl i jedno těžké zranění, natrženou ledvinu.

Jak k tomu došlo?

V roce 1944 jsme hráli dvojzápas s Kladnem a Bohemkou. Šel jsem proti míči a přitom jsem předběhl jednoho svého spoluhráče, dostal jsem se k míči dřív, ale on měl delší nohy a nakopl mě do levé ledviny. Zápas jsem dohrál. Slávistickému doktoru Studničkoví jsem pak povídal, že mě bolí ledvina a on mi poradil, ať si na ni dám teplý obklad. Jeli jsme domů do Dejvic, ale u Národního divadla jsme museli vystoupit a jet taxíkem – tak mě to bolelo. Doma jsem pak čůral krev a zvracel. Teprve potom se to rozběhlo, večer mě odvezli do nemocnice. Tu ledvinu mi nakonec neoperovali. Profesor Jirásek řekl, že kdyby mě operoval, byl bych do smrti invalidou. Obložil mě ledem, jeden pytlík nahoře, druhý dole. Tak jsem ležel dvacet dní – a zahojilo se to. Od té doby jsem s ledvinami neměl žádné potíže.

Co bylo po vaší trenérské kariéře?

Vrátil jsem se na školu jako učitel a „trápil“ děti až do roku 1971. Nejdřív jsem učil v takzvaných pavilonech v Dejvicích, pak na náměstí Svobody a na Hanspaulce. A měl jsem takové žáky, jako třeba Petra Pitharta, Petra Piňhu, Michaela Žantovského či Jana Cimického. Pitharta jsem měl v osmičce. Piňhu nejdřív na náměstí Svobody, ale když mě přeložili, přišel za mnou na Krupkovo náměstí. Jeho otec byl právník, matka učila na gymnáziu, on sám byl výborný chlapec. Já jsem byl ze začátku dlouhou dobu, takže jsem se dětem mohl hodně věnovat. Jezdil jsem s nimi na lyže, v létě na školy v přírodě. Bylo to krásné.

Učil jste rád?

Ano; jsem rád, že jsem byl učitelem. Děti mi nikdy neprekázely. Byl jsem přísný, ale fyzicky jsem nikdy netrestal. Za čtyřicet roků, co jsem učil, na mě nebyla ze strany rodičů jediná stížnost.

Jak jste prožival invazi v roce 1968?

Ráno u mě zvonila jedna paní a rozrušeně mi říká: pane učitelé, jsou tady Rusové! Vyhledl jsem z okna a oni skutečně jeli z letiště dolů. Bylo jich tu plno. Šel jsem na ulici, která vede k Hradu, a dal jsem se s nimi do řeči. Říkám jim: vy jste okupanti! Jste horší, než Němci! To se jednomu Rusovi nelíbilo, tak mi pak šermoval automatickou po břiše. Později jsem šel na Petřín a tam u rozhledny byli Rusové a nechtěli dál pouštět. S manželkou jsme šli k hvězdárně, tam nás taky zastavili. Až jeden poručík, asi to nebyl Rus, možná Ukrajinec, nás pustil.

Vy jste se s nimi mohl dobře domluvit, protože jste učil ruštinu...

To je pravda. Rusy jsem neměl a nemám rád, ale ruštinu jsem učil. To je takový paradox. A takových je život plný.

A jak se vám daří dnes?

No, dobře. Chodím, chodím i na záchod, a spím. Občas si zajdu na Slávii popovídat si s kamarády. A co si uvařím, to sním. Musím, protože nemám psa.

TOMÁŠ PILÁT

Blahopřejeme Alexu Bokšayovi k narozeninám (dr. M. Kopecký, předseda SPPR a oslavenec)

Sto let, trenéře!

Nevíím, kolik nás ještě – a pokud ano, kde všude po světě – žije z dorostu SK Rusj Užhorod. Jsem jedním z nich a přicházím blahopřát mému trenéru ke krásným 95. narozeninám. Alexa Bokšay asi z vrozené skromnosti v rozhovoru v minulém čísle časopisu neřekl, že po hlavním tréninku věnoval spolu s bratry Krížovými, Radikem a Kobzarem svůj volný čas nám dorostencům. Byl to silný dorost, soustředil to nejlepší z užhorodských klubů – proto jsme také byli národnostně velice pestrá parta. Každý se chtěl dostat do SK Rusj! V osmi letech mne přivedl do řad žáků BFTC Berehovo můj strýc dr. Géza Kalocsay (později hráč Sparty, národního mužstva ČSR a po roce 1938 i Maďarska) a po přeložení mého otce do Užhorodu jsem se dostal do ŠK Rusj Užhorod. Měl jsem tedy to štěstí být v péči nejlepších fotbalistů Podkarpatské Rusi.

Žel, smutné události roku 1938 nás Čechy po vídeňské arbitráži rozprášily do všech koutů Čech a Moravy. Ale na tu krásné chvíli v SK Rusj nezapomenu. Měli jsme tu takové vzory jako Alexa Bokšay (pro maďarské spoluhráče „Saňi báči“) a bez rozdílu národnosti, náboženství nebo rasy (centrforwarde byl nesmírně šikovný Rom Gejza) jsme tvořili malý pestrý národnostní vzorek střední Evropy, který se přes kulatý míč těšil vzájemné toleranci!

A tak trenéře Alexo, i ve svých 82 letech rád vzpomínám a přeji vám podle naší „podkarpatské zásady“ – 100 let a jednu zimu!

JUDr. JAN STRNADEL,
bývalý dorostenec SK Rusj Užhorod

Jaký byl uplynulý rok a co nás čeká

(Dokončení ze str. 2)

Předseda SPPR dr. Miloslav Kopecký

Koncem března jsme navštívili našeho slavného člena - legendárního fotbalistu Alexe Bokšaye v den jeho 95. narozenin a připravili s ním na květen besedu. Na červen se připravuje rovněž setkání s historikem dr. Karlem Richterem o knize pamětí Michala Kričfalušihho Účtování s časem. Beseda se bude konat opět v kinosále MAT, kde si budou moci zájemci uvidenou knihu obstarat a nechat podepsat od spoluautora dr. Karla Richtera.

O všech těchto i dalších aktivitách a také problémech se pravidelně dozvídáte ze stránek časopisu Podkarpatská Rus. V roce 2005 vyšla 4 čísla (celkem 48 stran), a poskytla členům Společnosti i dalším zájemcům informace o naší činnosti, o dění na Podkarpatské Rusi a dalších zajímavostech. Protože členská základna postupně narůstá i o občany rusínské národnosti, je trvalou součástí časopisu stránka v rusínštině Rodnyj kraj. Časopis posíláme všem členům; jeho finanční náklady převyšují výši členského příspěvku, který je dosud stanoven na 100 a 180 Kč. Proším z tohoto místa všechny, aby nám sdělovali změnu adresy a zamezili tak vrácení čísel časopisu zpět. Chceme zlepši posílání našeho časopisu, aby se stal spolehlivým informátorem o všem, co naše členy může zajímat.

Sepětí České republiky s Podkarpatskou Rusí, dnešní součástí státního útvaru Ukrajiny, stále trvá. V dnešní době k nám odtud přicházejí mladí Ukrajinci i Rusíni, s nimiž postupně navazujeme kontakty. Měli bychom do tohoto procesu zapojit rusínskou sekci, na jejíž ustavení je zaměřeno úsilí Společnosti. Zatím se nám to příliš nedaří.

V příštím období plánujeme výstavu fotografií Jiřího Havla a výtvarných prací Anny Gajové Karpatoruské dřevěné kostelíky.

Je třeba postupně omlazovat naši členskou základnu, chceme se také pravidelněji slyšet s našimi odbočkami v Brně a Jindřichově Hradci a založit nové odbočky - např. v Liberci, kde je 16 našich členů, dále v Teplicích, Chomutově a možná i na jiných místech.

Chtěl bych se s vámi podělit o jednu radostnou zprávu, která jistě pozitivně ovlivní i činnost naší Společnosti: Magistrát hl. města Prahy je zřizovatelem Domu národnostních menšin v Praze 2, Vocelova ul. č. 602 nedaleko stanice metra I. P. Pavlova, kde budeme mít své trvalé zázemí. Měl by být dán do provozu v říjnu letošního roku..

Alespoň stručně o jednom problému: K povinností členů patří placení členských příspěvků, což si stále všichni neuvědomují.

Foto Jirř Vetiřka

A ruku na srdce - kdo z našich členů poznamená na poštovní složenkou svůj variabilní symbol - osmimístné číslo uvedené na štítku obalu časopisu u jména každého adresáta? Přitom když zmíněný variabilní symbol neuvědíte, značně ztížíte identifikaci platby. Proto vás všechny prosím, abyste svůj variabilní symbol uváděli na poštovních poukázkách a zamezili tak nadměrné placené administrativě.

Bude nás čekat ještě hodně práce, zejména v oblasti aktivizaci naší členské základny. Jsem přesvědčen, že to bude práce radostná, před níž by měly ustoupit do pozadí případné malichernosti a spory.

Chceme některé věci řešit nově a systematicky, ať již se týkají naší ediční politiky či jiných aktivit; měli bychom se cílevědomě zviditelňovat, už proto, že máme celorepublikovou působnost. Neuzavírat se jenom do sebe, ale prohlubovat své kontakty a navazovat nové, mj. i se zahraničím. Platí to např. pro rusínské i krajanské organizace na Podkarpatské Rusi, kupř. Klub T. G. Masaryka a Společnost J. A. Komenského v Užhorodě, pro Rusínskou obrodu v Prešově atd. Soustavně soustřeďovat poznatky o životě na Podkarpatské Rusi, postupně mapovat terén, připravit a vydat zajímavé ediční projekty - kupř. obrazovou publikaci Lidé a země pod Karpaty.

Zahájil jsem své vystoupení verší; dovolte, abych v závěru citoval slova našeho významného přírodovědce a filozofa Jana Evangelisty Purkyně: „Na jižním spáru karpatského pohoří žijí tak zvaní Rusíni... Národ tento cílý a mladistvý, tělesně i duševně nadaný, zápasí o svou bytnost z větší části podmaněn záskočnou ruskou vládou... Až doba jeho svobody přijde, do zajista zkvete rychle k podivuhodnému stupni a zaujme vážného místa ve světě slovanském...“

A nakonec ještě pár slov z jednoho pěkného dopisu. Napsala jej po naší loňské valné hromadě paní Miloslava Štarková z Českých Budějovic: „Na valné hromadě Společnosti přátel Podkarpatské Rusi na mne kromě setkání s milými členy čekalo ještě jedno velké překvapení. V rohu sálu spolu s publikacemi o Podkarpatské Rusi bylo vystaveno i tablo XI. kurzu četnictva. Pečlivě jsem je prohlížela a najednou se ve mně na chvíli zastavil dech. Uviděla jsem fotografii mého tatínka – četníka Františka Hutaře, který od roku 1922 sloužil na četnické stanici v Čumalevě (okres Ťačevo) a kde jsem se i já v roce 1932 narodila. Celá rozechvělá jsem hleděla na tablo, hladila tuto drahou tvář na fotografii a děkovala panu Vlastimilu Svobodovi, členu výboru naší Společnosti, že připravil a vystavil tuto vzácnou památku. Mnohým z nás, potomkům českých četníků, sloužících na Podkarpatské Rusi připomnělo tablo nelehký život našich rodičů v krásné zemi, odkud jsme museli v roce 1939 bohužel odejít. Vzpomínky na Podkarpatskou Rus a mé rodiště Čumalevo mně od dětství dobře utkvěly v paměti.“

I kvůli podobným zážitkům je dobře, že se můžeme stále setkávat. A nejen na valných hromadách.

MILOSLAV KOPECKÝ

Z diskuse: Zvu všechny na všesokolský slet!

Nejprve se chci představit zejména těm, kteří vstoupili do SPPR v poslední době: Jsem Standa Malcher, je mi 86 let a jsem členem od založení Společnosti v roce 1990. Žil jsem se svou rodinou v Chustu na Podkarpatské Rusi šest spokojených let, až do roku 1938, kdy nás v období nástupu nacismu násilně vysídili přes Maďarsko a Rakousko na Moravu do domovské obce Valašské Klobouky. Tím jsme přišli o veškerý movitý majetek a zachránili holé životy.

V předstihu jsme obdrželi návrh stanov naší organizace, s nímž v zásadě souhlasím, zejména s článkem II. Cíle činnosti SPPR, kde se mimo jiné píše: „Organizační a přímá podpora českých občanů postižených majetkovou újmou na P. Rusi v období souvisejícím s 2. světovou válkou.“

Konečně bude moci naše Společnost pomáhat nám postiženým při uplatňování spravedlivé žádosti o náhradu za násilně vysídlení z Podkarpatské Rusi! Zatím jsme se však nedozvěděli, kolik bylo předloženo žádostí o úhradu za majetky nemovité či movité, o které přišli naši občané vinou politických poměrů na Podkarpatské Rusi a z toho kolik žádostí bylo vyřízeno kladně.

Nyní mi dovolte, abych vás pozval na letošní Všesokolský slet: Všesokolské slety jsou vyvrcholením sokolské činnosti a jejich tradice přetrvala dodnes. Jsou jedinečným fenoménem a znamenaly vždy významnou událost pro celý stát. Staly se přehlídkou sokolské činnosti, ale často i povzbuzením celého národa v pohnutých dobách našich dějin. Sokol byl u nás několikrát rozpuštěn a zbaven majetky, naposled před 42 léty. Díky obětavosti členské základy však vždy obnovil činnost. Nemálo Sokolů položilo životy ve světových válkách, v domácím a zahraničním odboji, trpělo ve věznicích a koncentračních táborech.

XIV. Všesokolských slet se bude konat v Praze od 1. do 6. července 2006. Věřím, že se tu s mnohými z vás sejdeme.

STANISLAV MALCHER,

člen Společnosti PPR, starosta TJ Sokol Jeseník, vzdělavatel a zpravodaj ČOS

Dítě – „cizinec“ ve školce? Jen za mnoho peněz!

Žije mezi námi mnoho rodin (nejen) z Podkarpatské Rusi, jejichž dospělí členové tu pracují a rádi by umístili své děti v mateřské škole. Pokud je místo, vedení školy jim vyhoví, ale musí platit vysoké „školné“ - konkrétně (jak upozorňuje např. článek v Lidových novinách ze dne 4. 5. 2006), 3500 až 4000 korun měsíčně. Přitom většina z nich žije ČR už delší dobu s právem dlouhodobého pobytu a žádá o naše občanství. Protože však Ukrajina, příp. další země, jichž se to týká, není členem EU, musí jejich občané za děti ve školce tvrdě zaplatit. Avšak kolik imigrantů z třetích zemí bude schopno platit měsíčně čtyři tisíce za dítě v mateřské škole po tři roky? A když mají dětí víc, bude muset matka zůstat doma... konstatuje list. Možnost takové diskriminace je ukryta ve školském zákoně resp. v jeho výkladu ministerstvem školství, dodávají LN. Vyzýváme naše čtenáře ať již migranty ze Zakarpatské oblasti Ukrajiny, či občany ČR: **Víte-li o takových případech, napište o tom do redakce PR či na kontaktní adresu naší Společnosti;** obrátíme se s tímto problémem na Radu vlády ČR pro národnosti menšiny. (ap)

Za Lemky do Bieszczad

Zpravodaj Českého rozhlasu PAVEL NOVÁK nás léta informoval o dění u našich severních sousedů – Poláků. Zavedl nás do zdejší vrcholné politiky, na místa historicky zajímavá a turisticky atraktivní, ale i na ta méně známá. Během svého působení v Polsku Novák sesbíral i řadu zajímavostí a lidských osudů. Kniha *Polský zápisník*, která přednedávnem vyšla v nakladatelství Českého rozhlasu Radioservis, nás přivádí např. i k Lemkům – tak se v Polsku nazývají Rusíni -, jimž je věnována jedna kapitola knihy. S Pavlem Novákem jsme si povídali právě o nich a jejich postavení v Polsku.

Jaké je v Polsku obecné povědomí o Lemcích?

Většina Poláků by měla vědět, že Lemkové existují, protože se o nich ve sdělovacích prostředcích často mluví. Především o problému restituce jejich majetků zabavených při přesunu hranic Polska a Ukrajiny a při akci Visla – tedy přesídlení části obyvatelstva v jihovýchodním Polsku na Ukrajinu a naopak a následně při rozprášení populace Lemků po celém Polsku.

Přetrvává v Lemcích dodnes pocit hořkosti po nuceném vystěhování z jejich tradičního území při komunistické akci Visla?

Určitě. Staří lidé na to vzpomínají jako na velmi těžkou a nepříjemnou dobu. Nevraživost k Polákům ale necítí.

Jaký je vztah polských mocenských struktur k Lemkům, jsou uznáváni jako národnost?

Lemkové se uznávají v rámci ukrajinské národnostní menšiny. Sami nejsou za národnostní menšinu považováni. V tom se projevuje přetrvávající pohled na ně jako na spojence Ukrajiny, které bylo třeba v obavě z ukrajinského nacionalismu ve 40. a 50. letech rozpráší po vnitrozemí Polska a nenechat je na získaných územích na západě. Lemkové mají podobný status jako Kaszubové na severu Polska kolem Gdaňsku. Ti také jsou jen etnickou skupinou.

Kde v Polsku je dnes Lemků nejvíc?

Podle mých informací jich nejvíc žije tam, kde tradičně žili, tedy na jihovýchodě Polska v podhůří Bieszczad, přes které měli spojení i s Rusíny na Podkarpatské Rusi. Tam jsem se za nimi také vydal.

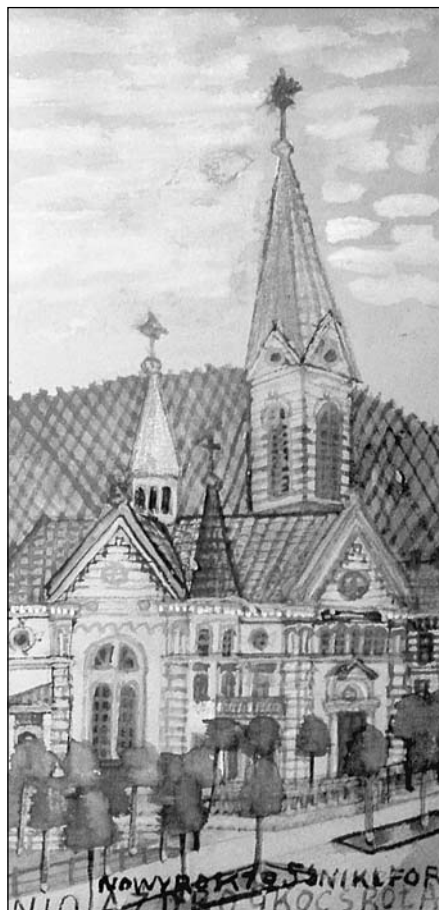
Kam konkrétně?

Do Bieszczad. Požádal jsem kulturního referenta v Sanoku, aby mi doporučil, kam jet a za kým. Dal mi tip na rodinu Boivkových ve vesnici Komańcza. S nimi jsem se telefonicky domluvil a přijel tam, když jsem měl cestu do Podkarpatského vojvodství kvůli výročí dukelské operace v roce 2004. Přijel jsem k nim a starý pan Stepan a paní Daria si se mnou sedli do světnice jejich domu postaveného ve stráni nad pilou. Ptal jsem se jich na akci Visla, na život, na to, co dělají dnes. Bylo moc dobře, že jsem jel právě k nim, protože oni měli doma takové soukromé muzeum. Měli tam zachovalé

staré kroje, ke kterým paní Boivková tkala z koralůkú límce. Pan Stepan zas vyšival ikony.

Takže příjemně strávený čas ...

Ano. Přijali mne moc hezky a nezlobili se, že jsem se je snažil trochu režirovat, když mi pózovali pro snímky na webovou stránku rozhlasu. Paní Daria mi ukazovala, jak se límce tkají. Dokonce se nechala přesvědčit a zazpívala mi písničku v jazyce Lemků. Potom zavolali syna a zazpívali mi ještě jednu dvojhlasně. Měl jsem pro ně připravený dárek - láhev absintu, což je v Polsku, kde se jinak pije stále a cokoli, zakázané ovoce. Vysvětlil jsem jim, co to je, jak to chutná a jak se to má pít. Nechtěl jsem s sebou vozit Becherovku, protože o té jednou jeden představitel židovského odboje, se kterým jsem točil, prohlásil, že

Tak maloval Nikifor Krynický

je to sladké svinstvo a jako dárek ji ode mne nepřijal. Ta hranatá láhev s modrozeleným absintem ale myslím panu Boivkovi udělala radost.

Lemkem byl i malíř Nikifor Krynický. Je toto jméno v Polsku pojmem?

Pro vzdělanější část polské populace určitě. Já jsem se s ním seznámil díky tomu, že se o něm v době, kdy jsem byl v Polsku, točil film *Můj Nikifor*. Zvláštností v něm bylo to, že tohoto malíře v něm ztvárnila žena herečka. Hodně se v té době o spontánním díle Nikifora psalo a televize sledovala průběh natáčení filmu, protože byla jeho koproducentem. Samozřejmě patřičně zmínila i to, že byl film oceněn na filmovém festivalu v Karlových Varech.

TOMÁŠ PILÁT

Rusíni jsou lidé „do houfu“

(Dokončení ze str. 1)

Mirko, nyní 84-letý, spolupracuje s ruským sdružením v Kanadě a čte i *Podkarpatskou Rus*. Třeba nám napíše o svých zkušenostech při vycházení vstříc lidem své země v jejich startovních potížích na jiném kontinentu. Druhým člověkem, na něhož jsem vsadil, je pater obláské víry Zdeněk Čížkovský. Na kněžství se v padesátých letech dal v Jižní Africe, kde by se ve své atestaci – učitel neuplatnil. Otce před jeho smrtí v Kroměříži po padesáti letech působení mezi africkými Zuly vyznamenal ministr zahraničí Cenou *Gratias agit* za šíření dobrého jména ČR v zahraničí - za to, že v natské diecézi a v Johannesburgu pomáhal přistěhovalcům z Československa zorientovat se v novém prostředí.

Také mladí lidé, přicházející k nám nyní z Podkarpatska, by si zasloužili pomoc dobrovolníků, aby snadněji vklouzli do milieu, jehož součástí byli svého času jejich dědové. Představit jim citlivě české realie, vést je k přimknutí k české kultuře - to vidím jako úkol pro naši Společnost.

Během svého působení v krajském odboru ministerstva zahraničních věcí jsem byl od příchodů z Podkarpatska často adresátem pozvání: „Prichodit k nam v gosti.“ Říkali to většinou rusky, neboť žadatelé o trvalý pobyt tak zatím pořád ještě mluví líp než česky. Rusíni jsou lidé „do houfu“, stýkají se s velkou radostí jednak mezi sebou, jednak s námi, co odjakživa žijeme pod Řípem a Velehradem. Jsou velice pilní ve vsřebávání zdejšího, trochu západnějšího, prostředí a český způsob života jim nečiní problémy. Bydlí nejdřív zpravidla ve skromných podmínkách a skromně vydělávají. Přesto přijímají hosta s grácií. Někdy až píchne u srdce. Navštívil jsem například jednu rodinu v Kolodějích. On má za dvanáctihodinový denní úvazek u ochranky supermarketu dvanáct tisíc hrubého měsíčně. Ona hledá práci, zatím chodí do počítačového kursu. Syn zůstává na Ukrajině – kéž by mohl studovat v Praze! Na stůl přede mně Nataliya staví boršč, zelné závitky, dvě láhve piva a láhev vína. To prý musím vypít sám: oni i z toho důvodu z domova odešli, aby se alkoholu nemuseli dotýkat. Anekdotická situace. Povídam si přes celou neděli.

Naši nejbližší slovanští bratři neviděli hrát Zdeňka Štěpánka, nesdíleli s námi éru Vladimíra Menšíka, nemají ponětí o Jiřím Šlitrovi, nevědí nic o epoše vyjádřené ve filmech „Kdyby tisíc klarinetů“ nebo „Starci na chmelu“. (Podobně, jako my víme málo o kulturních pohybech na Zakarpatské Ukrajině.) Naši čerství spoluobčané se teprve stykem s námi, lidmi z ulice, ujišťují, že v Česku nejsou jenom život ztrpčující byrokrati, hledající kličky háčky v papírech, a mazaný podnikatelé, nýbrž také sympatičtí braši, jimž se lze vyznat ze starostí a strastí a najít u nich pochopení a povzbuzení.

Při různých příležitostech jsem na studiích v Moskvě slyšel: „Zachodit k nam v gosti.“ Ruská spolužačka mi vysvětlila, že je to idiomatická fráze, podobně jako anglické „How do you do“: pouhý výraz zdvořilosti.

Na rozdíl od toho, když vás někdo z Podkarpatska pozve v Česku k sobě domů, berte to zcela vážně. Nejlépe ovšem bude, pokud ho vašim pozváním předjedete.

BOHUSLAV HYNEK

Užhorodští v Potštátě

„Čeští zpěváčci na Podkarpatské Rusi“ - tak byla nazvána první zmínka o návštěvě dětského pěveckého sboru Sluníčko ZUŠ Potštát na Zakarpátí, otištěná v časopisu PR č. 3/2005. Rok uběhl jako voda a my nyní můžeme seznámit s pokračováním děje. Když jsme loni na pozvání Ivana Latka a Olgy Buksarové, představitelů Klubu T. G. Masaryka a J. A. Komenského v Užhorodě mohli zavítat na Dny Evropy do Užhorodu, vzešlo z tohoto setkání přátelství a dohoda o spolupráci dvou hudebních škol - Základní umělecké školy Potštát v Olomouckém kraji a Dětské umělecké školy Užhorod v Zakarpatské oblasti Ukrajiny. Letos jsme zase my mohli v naší školičce přivítat pedagogy a žáky z Užhorodu; přijeli ve dnech 20.–23. dubna. 2006. Pozvání bylo pracovní: na koncerty a pedagogický seminář. Koncerty uskutečnili žáci a pedagogové v Potštátě v sálku školy a v Hranicích v Galerii M+M, v programu zazněly české a moravské lidové písně a skladby

našich i světových autorů. Seminář byl zaměřen na výuku teoretických předmětů předhudební a hudební nauky.

Pobyt hostů však nebyl jen pracovní. Byli jsme přijati starostkou obce Potštát mgr. Alenou Otáhalovou, a místostarostou ing. Miroslavem Pazlarem. Po milém setkání následovala prohlídka potštátského zámku s výkladem. V náročném programu jsme s hosty navštívili i hrad Helfštýn a před odjezdem malebné lázně Teplice nad Bečvou. Největší radost máme z toho, že ředitelky obou škol podepsaly další dohodu o pedagogicko-umělecké spolupráci.

Trochu nás zamrzelo, že České televizi - krajskému vysílání Olomouc a dalším novinářům, které jsme oslovili, nestálo zřejmě za to kvůli malým umělcům přijet. (Z akce byla pořizena fotodokumentace, natočeny jsou i koncerty. Vše je umístěno na www.volny.cz/zuspotstat)

JANA KOZUBÍKOVÁ, Potštát

Foto archiv ZUŠ Potštát

Užhorodští na návštěvě v ZUŠ Potštát

10. výročí Apoštolského exarchátu řeckokatolické církve v ČR

13. března 2006 uplynulo 10 let od historického okamžiku, kdy apoštolský nuncius Giovanni Coppa na slavnostním shromáždění v sídle tehdejšího biskupského vikariátu na Haštalském náměstí v Praze oznámil, že bulou papeže Jana Pavla II. byl zřízen pro katolíky byzantsko-slovanského obřadu v ČR Apoštolský exarchát.

Dosavadní biskupský vikář – rodák z Volovce na Podkarpatské Rusi – O. Ivan Ljavinec byl jmenován apoštolským exarchou a chrám sv. Klimenta v Praze 1 povýšen na katedrálu. 30. března 1996 pak Svatý otec jmenoval prvního apoštolského exarchu Mons. Ivana Ljavince titulárním biskupem akalissenským.

Tuto událost si řeckokatolíci věřící připomněli 18. března 2006 v katedrále sv. Klimenta při děkonné bohoslužbě, kterou sloužil současný apoštolský exarcha – biskup Ladislav Hučko za přítomnosti apoštolského nuncia Diega Causera, arcibiskupa Karla Otčenáška, emeritního exarchy biskupa Ivana Ljavince, předsedy ČBK arcibiskupa Jana Graubnera, dalších biskupů a řady kněží exarchátu. Sv. liturgii doprovázel Katedrální sbor sv. Vladimíra společně s chrámovým sborem z Radomyšle.

MARIA KRÍŽOVÁ

POZVÁNKA

na výstavu **Krajina v krásu oděná – lidé a země pod Karpaty**

1. – 31. srpna 2006 v kulturním centru Zahrada, Malenická 1784, Praha 4-Chodov.

Otevřeno v pondělí–pátek 8–17 hod., sobota 13–17 hod., neděle 14–20 hod.

krátce odevšad * krátce odevšad * krátce odevšad * krátce odevšad

* **Diamantovou svatbu** oslavila spisovatelka a rusínská aktivistka Marie Horová-Myšaničová a její manžel Václav Hora. Paní Horová, rodačka z obce Nižne Studene na Podkarpatské Rusi je spolu s manželem zakladatelou „Nadačního fondu manželů Horových“ (finanční podpora na vzdělání chudých dětí na Podkarpatské Rusi – dle projektů). 6. května 2006 se dožili 60 let společného života. Diamantová svatba s její oslavou se uskutečnila v neděli 7. května 2006 po děkonné sv. liturgii a po biskupském požehnaní v řeckokatolické katedrále sv. Klimenta v Praze. Ke gratulantům se s blahopřáním připojují i členové SPPR.

* **Slatiňáci, rodinní příslušníci i přátelé!** Srdečně vás zveme na přátelské setkání, které se bude konat v **sobotu 24. června 2006** od 13.00–19.00 hod. opět v restauraci hotelu Balkán v Praze 5 na Smíchově, Třída

Svornosti 28. Přijďte všichni, kteří jste nezapomněli na své přátele a hezká léta prožitá ve Slatině! Příjemné prostředí v restauraci, kde je možno zakoupit jídlo a pití. Spojení: tramvaj č. 7, 10 a 14 do stanice Zborovská, nebo metro B, stanice Anděl. Srdečně zdraví a na shledání se těší Marie Hrozová, roz. Dostálová (Houdova 10, Praha 5) a její spolupracovníci.

* **Média rusínské menšiny na Slovensku**, např. elektronické Centrum, přebírají některé články z časopisu Podkarpatská Rus. Naposledy např. článek Marie Krížové a Věry Vacové 110 let od narození Dr. Ivana Párkányiho, velkého syna malého národa a Stanislava Bertona Jak viděl bouřlivý podzim 1944 zmocněncem londýnské exilové vlády na Podkarpatské Rusi.

* **V Chomutově slavili:** Rusínští krajané z rumunské Skejuše se sjeli v sobotu 13. května na slavnostní kulturní program do kultur-

ního domu a pravidelné společenské setkání, při němž si připomněli také 16. výročí vzniku souboru Skejušan. Ten také vystoupil s velice pěkným programem, který přijali početní návštěvníci nadšeným potleskem.

* **V Krynicích v Polsku** se ve dnech 27.–28. května uskutečnilo IV. Mezinárodní Biennale lemkovské-rusínské kultury a zasedání Světové rady Rusínů; vystoupil na něm také rusínský folklorní soubor Skejušan z Chomutova. Na výstavě, jež byla součástí akce, byly zastoupeny výtvarné práce Věry Vacové-Párkányiové a fotografie Rudolfa Štursy a Jiřího Havla.

* **Předseda Světové rady Rusínů P. R. Magosi navštívil Washington**, kde se setkal s představiteli velvyslanectví České republiky, Polska a Delegací Evropské unie. Magosiho doprovázela delegace členů Carpatho-Rusyn Society. Tématem jednání na české ambasádě bylo mimo jiné postavení občanů Ukrajiny, kteří žijí a pracují v České republice.

(ap)

Ukradený projekt aneb padesát let elektrárny Terebla – Rika

V červnu roku 1956 byla na Podkarpatské Rusi uvedena do provozu unikátní elektrárna Terebla – Rika nedaleko Olšan. Je to příležitost pro malé ohlédnutí.

Po první světové válce, když Maďaři opustili území Podkarpatské Rusi, bylo zásobováno elektrickou energií pouze pár průmyslových podniků v několika málo městech - v Užhorodu, Mukačevu, Berehovu a Sevljuši. První elektrárna na území Podkarpatské Rusi byla v Užhorodu založena v roce 1902 továrnou na ohýbaný nábytek Karla Radnaye, velkoobchodníka uhlím v Budapešti. Ve městě tenkrát byla zřízena i první rozvodná síť na 2 x 220 V. Zpočátku zásobovala pouze 75 soukromých odběratelů proudu města Užhorodu. O elektřinu nebyl na počátku Československé republiky velký zájem, obyvatelé svítili petrolejem, olejem a svíčkami a prodejci dělali všechno pro to, aby se na svícení elektřinou nedostalo, jinak by přišli o zisk. Přesto se však do ulic záhy dostalo elektrické osvětlení osmi obloukovými lampami a 170 uhlíkovými šestnáctiwattovými žárovkami. Proud byl však dodáván do veřejného osvětlení pouze tehdy, když továrna Radnay pracovala, a mimo to večer až do 24 hodin. Asi deset rodin svítilo elektrickým proudem z nedalekého užhorodského mlýna.

Těsně po válce rozšířila továrna na nábytek svoji továrnu, pořídila diesellovy motory a pro noční osvětlení zavedla akumulátorové baterie, které zajistily dodávku proudu ve dne i v noci. Bohužel, cena nafty stále stoupala a proto bylo nutné i cenu elektrické energie zvyšovat. Jedna kilowatthodina stála pro domácnost v roce 1921 více než 25 Kčs. Rozbíhalo se však mnoho malých elektráren na říčních tocích, hlavně u mlýnů, které cenu elektrické energie dokázaly výrazně snižovat.

V roce 1921 koupila Radnayovu elektrárnu Slovenská všeobecná úvěrní banka a svěřila ji nové založené Užhorodské elektrárnské akciové společnosti. Tímto okamžikem zásobování elektrickým proudem nabylo na obrátkách. Tato společnost pronajala potom i městské elektrárny v Mukačevu, Berehovu a v Sevljuši, zřídila městskou elektrárnu v Královském Chlumci a Sačurově, která již vedením o vysokém napětí 6300 V zásobovala Trebišov, Sečovce a Vranov na východním Slovensku. Město Sevljuš mezitím postavilo i plynámu a zařídilo ve městě plynové osvětlení.

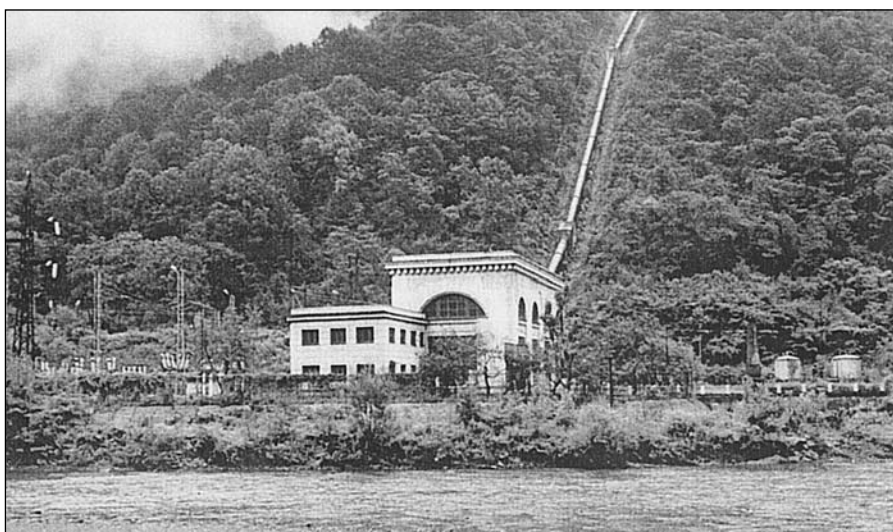
V roce 1928 se na Podkarpatské Rusi objevila firma Českomoravská-Kolben-Daněk, a. s., která získala většinu akcií Užhorodské elektrárnské společnosti v Užhorodě a získala do nájmu elektrárny měst Mukačeva, Berehova a Sevljuše. Nyní nastal vhodný okamžik k vytvoření velké elektrárnské společnosti po vzoru ostatních společností v republice. ČKD tak převzala provoz všech vlastních i pronajatých elektráren na Podkarpatské Rusi i na východním Slovensku. Zásahu na tomto spojení měl hlavně dr. Jaroslav Preiss, generální ředitel Živnobanky v Praze. Záhy byl vypracován plán soustavné elektrifikace země a jako první krok se přikročilo hned z jara 1930 ke stavbě první pamí elektrárny v Užhorodě s počáteční výrobou 5 MW. Současně se začalo s rekonstrukcí dosavadní stej-

nosměrné sítě v Užhorodě na síť trojfázovou s normalizovaným napětím 380/220 V. Bylo postaveno dálkové vedení o napětí 35000 V do Mukačeva a do Svaljavy a vedení o napětí 6300 V do Baťova a Velké Dobroně.

Čeští vodohospodáři a energetici působící na Podkarpatské Rusi si záhy uvědomili, že Podkarpatská Rus je velmi bohatá na vodní energii, uvážíme-li, že výškové rozdíly poměrně krátkých toků řek jsou zásobovány značnými vodními srážkami až 1600 mm za rok. Návrh Ing. Křížky originálním způsobem předpokládal využití dvou řek, Terebly a Riky, které v jednom místě tečou ve vzdálenosti menší než 4 km, ovšem řeka Terebla teče asi o 210 metrů výše než je hladina řeky Riky. Ing. Křížka navrhl, že na řece Tereble postaví přehradní hráz vysokou asi 46 metrů. Ta bude schopná zadržet

se přikročí k již zmíněnému originálnímu řešení Ing. Křížky, Terebla – Rika. Tento projekt by totiž vyžadoval na investicích 200 mil. Kč, kdežto tehdy zamýšlené dva stupně nad Užhorodem by se pořídily za 27 mil. Kč. Projekt hydroelektrárny Terebla-Rika nebyl zamítnut, pouze odsunut na pozdější dobu, až by se poptávka po elektrické energii zvýšila.

A co všechno se událo v pozdějších letech v budování hydroelektrárny Terebla-Riky? Od rozhodnutí v r. 1923 uplynulo do konce války 22 let. Sovětskému svazu se podařilo zmocnit se Podkarpatské Rusi a odtrhnout ji od ČSR. Rusové po válce potřebovali každou kilowatthodinu a proto jim přišel vhod projekt Ing. Křížky na výstavbu elektrárny dvou řek. Projekt byl sice patentově chráněn, ale to si SSSR vůbec nepří-

Elektrárna Terebla-Rika

vodu asi 45 mil. m³. Převedení vody k elektrárně by se mělo dít tlačnou betonovou štolou o daném spádu o průměru 2.2 m směrem k řece Rice. Voda by se ocelovou rourou o průměru 2.0 m měla vézt přímo do elektrárny na tři peltonovy turbíny.

Tento unikátní projekt, který neměl nikde ve světě obdoby, byl nadějný právě proto, že průměrné roční srážky v této oblasti dosahovaly kolem 1416 mm. Mohlo se tedy předpokládat, že elektrárna bude moci pracovat zcela nepřetržitě.

Druhé velmi zajímavé řešení využití vodní energie se v té době nabízelo výhodným využitím spádu řeky Uh mezi Kamenicí, Onokovci a Užhorodem. Zde byl totiž od počátku 70. let XIX. století vybudován plavební kanál, který sloužil k plavení vytěženého dříví do Užhorodu. Tohoto kanálu se však od zavedení železnice už k původnímu účelu nepoužívalo. Proto bylo možné uvažovat o tom, že by se hned na začátku roku 1919 mohlo využít vodní energie pro stavbu dvou na sebe navazujících hydroelektráren.

V červnu 1923 byla svolána porada republikových energetiků do Užhorodu, kde mělo být rozhodnuto, kterou z těchto dvou navržených variant využít jako první. Rozhodnutí padlo na hydroelektrárnu na řece Uh s tím, že teprve později

pouštěl. Obratně využil toho, že Finsko vstoupilo do války se Sovětským svazem po boku Německa. Válka s SSSR trvala velmi krátce (od 30. 11. 1939 do 13. 3. 1940 - nazývala se zimní válkou), Finové z ní vyšli poraženi a museli Sovětům předat významnou část svého území.

V rámci reparací museli Finové vystavět řadu průmyslových objektů a mezi nimi i hydroelektrárnu Terebla-Rika podle odcizené dokumentace Ing. Křížky. Výstavba trvala od roku 1949 do roku 1956; letos uplyne padesát let od uvedení elektrárny do provozu. Konstruktivní řešení podle návrhu Ing. Křížky nedoznalo žádných změn, využívá se tří peltonových turbin nad sebou, každá turbina má výkon 9 MW, čili celkově se jedná o výkon 27 MW. Elektrárna pracuje prakticky nepřetržitě, jen kdyby bylo velké sucho, musela by být periodicky na krátkou dobu odstavována.

Až jednou pojedete do Volového přes Nižnyj Bistrý, elektrárnu uvidíte v plném provozu. A chcete-li vidět krásné jezero nad elektrárnou, pak musíte jet přes Olšany do Koločavy. Vzpomeňte si, že i tady v tomto opuštěném koutku Podkarpatské Rusi se s úspěchem využívá po tolika letech vědomostí našich lidí.

Ing. JAN JIRSA

Malíř Svatopluk Sulek na východě republiky

Spisovatel PAVEL KOSATÍK vydal nedávno poutavou knihu *Sulek maluje o životě a díle českého malíře Svatopluka Sulka. Část jedné kapitoly je věnována pobytu Sulkovy rodiny na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi, který ovlivnil počátky malířovy tvorby. Přinášíme úryvky z této kapitoly.*

Sulkův otec zanedlouho po svatbě (ženil se v Praze v roce 1917), když se zrodil samostatný stát, přišel s nápadem, jak zajistit své rodině kvalitní existenci. Přidá se k ekipě českých státních úředníků, kteří mířili na Slovensko a Podkarpatskou Rus tvořit tam novou státní správu: v Košicích mu slíbili místo železničního inspektora, tedy práci nejen prestižní, ale i dobře placenou.

Odjeli v roce 1921. V té době už byly na svě-

bíral hlavně takové, na které se mohl ve službě spolehnout. A zároveň to musely být romantické duše plné touhy, jinak by se k cestě do neznáma, mezi cizí lidi mluvící často nesrozumitelným jazykem, neodhodlali. Hlavní lákadla, kterými je východ republiky vábil, byla dvě: naděje na rychlý pracovní postup a příroda, ta tam nadchla všechny beze zbytku...

Otec v druhé polovině třicátých let platil za uznávaného korespondenta A-Zetu a ostatních tiskovin pražského vydavatelství Melantrich. Čtenáři se o životě na východním Slovensku a na Podkarpatské Rusi dozvídali to, co jim o nich on dokázal tlumočit – a bylo toho dost. Pojímal svůj úkol jako státně propagační – a tak popisoval východ republiky jako důležitou surovinovou základnu; líčil třeba, jak se v místních lesích rozvíjí těžba dřeva, která tím odpovídá na rostoucí ekonomické nebo vojen-

milních dřevěné uhlí, bačové, kteří na salaších ručně vyrábějí bryndzu, nebo místní Němci, přišli na východní Slovensko v třináctém století, kteří stále zpracovávají železo technologií vynalezenou jejich předky před více než šesti sty lety. I do takového, zdánlivě historického líčení dokázal vsunout státně-propagační podtext: „Medzevští Němci – zvaní Montáci – dbali velice, aby se do jejich vesnic respektive města nikdo nepřistěhoval. Každý nový občan byl nazýván ‚ein hergelaufener Hund‘, příběhý pes, ovšem zapomenuli Němci, že jejich předkové byli ‚samí příběhý psi‘. Nedovedli sice zamezit, aby těch ‚psů‘ se sem vícero nepřistěhovalo, vždyť okolí je ze severní strany slovenské a z jižní maďarské. Dnes je v Nižném a Vyšném Medzevu na 3000 obyvatel, z nichž je 1000 Čechoslováků.“

Otcovy články odrážely skutečnost, kterou už několik let žila celá rodina. Krásu východního Slovenska pro sebe objevili už před lety, ale „Podkarpanda“, jak jí děti říkaly, to bylo něco jiného. V tamních hlubokých údolích a po táhlých hřebenech se dalo putovat celé dny, aniž člověk potkal člověka. Všechno se tam zdálo blíž počátku, prapůvodnímu přírodnímu smyslu. Pokud se někde dalo zapomenout na chaos lidské civilizace, bylo to zde.

Když člověk vyrazil supícím parním vlakem z Košic dál na východ, získal během pár hodin pocit, že se blíží Orientu. Západ se definitivně proměňoval ve Východ právě zde, jeden životní styl přímo před očima střídal druhý. Člověk sedící ve vlakovém kupé mohl mít při pohledu ven pocit, že čas lidí, kteří ho venku míjejí, uplývá stále pomaleji, až se v nejuvýchodnějším cípu republiky jakoby zastaví. Bylo to jako vracet se ke svým vlastním, osobním kořenům. Člověk se zde snadněji než jinde dozvěděl, jak na tom sám se sebou je.

Sulkovým dětem se takové putování zpočátku moc nelíbilo... Jenže tu byl, jako vždycky, otec – a když ten rozhodl, nezbylo nic jiného než nastoupit spolu s ním namáhavou cestu do dvoutisícimetrových nadmořských výšek.

Jako železničář si otec uměl vychutnat už trať, která vedla z Užhorodu podél řeky až ke státní hranici na severu a plynule celou tu dobu stoupala. V závěrečném, třináct kilometrů dlouhém úseku z Volosianky do Užoku, nazývaném „československým Semmeringem“ překonávala čtyřsetmetrový výškový rozdíl, takže tam byly četné serpentiny, pět velkých mostů a šest tunelů. V Užoku se trať vyšplhala k nejvyššímu bodu, který byl zároveň rozvodím – zpět do republiky tekla řeka Uh a do Polska Strj, jeden z přítoků Dněstru. V téměř liduprázdne krajině žilo jenom pár Čechů, železničáři konající drážní službu a celní úředníci. Až nahoře v Užoku se dalo trefit na Boudu na Sibiři s českou hospodou a od začátku třicátých let také na český turistický hotel. Užok byl lázeňským městem; v turistických prospektech se chlubil léčivými prameny a dřevěným kostelem, vzhledem k odlehlosti místa sem však jezdilo jen málo lidí. V zimě, kdy mráz dosahoval minus třiceti stupňů Celsia, vůbec nikdo.

(Pokračování na str. 10)

Foto Dana Kyndrová

Lopuchovo

tě dvě děti: Mirek (1918) a Svata (1921), v Košicích přišla na svět ještě Věra (1922). Syn chalušníka z Bošovic u Písku na východě republiky prokázal, že se umí otáčet, a tak se hmotný vzestup rodiny dostavil rychleji, než tehdy bylo v české střední třídě pravidlem.

Byl to podivuhodný muž... Často strávil celých šest dnů pracovního týdne někde „v terénu“, pečoval o strategickou trať z Čadci do Košic a dále do Jasiny, tepnu spojující české země s nejuvýchodnějším cípem republiky. Přesto si stačil po večerech přivydělávat ještě psaním do novin; v Praze nebylo mnoho opravdových znalců Podkarpatské Rusi a otec Sulek nejenže se jím záhy stal, ale dokázal vybavit své reportáže víc než jen běžným slohem poctivého státního úředníka. Texty, kterými pravidelně přispíval do melantrišského tisku, se daly číst jako slušná literatura...

Tehdy ještě ani Ivan Olbracht, ani S. K. Neumann neměli napsané knihy z Podkarpatské Rusi, takže se povědomí o východě republiky šířilo hlavně ústní cestou: ti, kteří tam už žili a pracovali, si nenechávali dojmy pro sebe. Byli to lidé reálného životního názoru; stát si vy-

ské potřeby země. Aby na východ přilákal české turisty, přibližoval jim každoročně, jak na Podkarpatskou Rus přichází jaro: často se to děje už začátkem března; sníh na poloninách obvykle roztaje tak rychle, že řeky ztratí schopnost odvádět vodu a ta se z jejich koryt rozlije po krajině. Po pár dnech už se běhají jenom vrcholky nejvyšších hor, na úbočích dokáže slunce rychle zapracovat – a tak se horské louky zabělají znovu, tentokrát už koberci bledulí. Vykvétá safrán, hyacinty, ve vyšších polohách bílé narcisy, prvosenky a spousty lýkocve. Lidé si je chodí kopovat do hlavní podkarpatské tržnice v Užhorodě, ale správně by se za nimi měli vypravit nahoru na poloniny, vábil otec Sulek; zatím se však na horské hřebeny vypravuje málokdo.

Dobře se orientoval v místních dějinách, takže se s ohledem na předpokládané (kusé) znalosti Čechů o Podkarpatské Rusi rozepsal třeba o období, kdy v zemi vládl husitský hejtman Jan Jiskra z Brandýsa. Chválil blahodárné účinky tokajského vína, pěstovaného ve vinnicích, které se táhly na jihovýchod od Čopu. Líčil ubohé podmínky, v jakých žije mnoho místních obyvatel – například uhlíři, kteří pálí v lesních

Buffalo Bill na Podkarpatsku

O tom, že světoznámá americká jezdecká revue (800 lidí a přes 350 koní) Wild West Show Williama Fredericka Codyho – „Buffalo Billa“, podnikla právě před 100 roky triumfální turné po západní a střední Evropě, se celkem ví, méně však již to, že tento kolosální podnik od 13. května do 13. srpna 1906 vystupoval ve čtyřiaadvaceti městech císařství rakouského a šestaadvaceti městech království uherského. Ale že ve dnech 27. a 28. června 1906 zavítal i do Užhorodu a Mukačeva, není téměř vůbec známo.

Soubor Divokého západu majitele a hlavního organizátora W. F. Codyho cestovaly třemi vlastními vlaky, které přepravovaly nejen účinkující a administrativní personál, ale také stovky tažných i jezdeckých koní, vozidla, stany, rekvizity, polní kuchyně, sedadla a rozkládací jeviště a hlediště. Kromě velkých měst - jako Terst, Vídeň, Budapešť, Lvov a Krakov - se Buffalo Billova jezdecká revue předváděla na každé štaci pouze jediný den! A to v jednoduché, přenosné a rychle rozkládací a skládací otevřené aréně pod širým nebem.

Když pozdě večer skončilo druhé vystoupení, byly kvapně složeny stany i sedadla a celý soubor s koňmi a dalším vybavením nastoupil do vlaků a vydal se na další, pokaždé průměrně 120 km vzdálenou štaci.

Američtí indiáni a kovbojové v Užhorodu

Nejinak tomu bylo v noci z 26. na 27. června 1906. Po dvou představeních Wild West Show v Košicích se vlaky protáhly jižním úpatím Slanských vrchů, minuly Sátoralajújhely, Pribenik i Čop a dostaly se do prostředí, kde setkával se živel slovenský, maďarský a rusínský - do Podkarpatska, tehdy jednoho z nejhudších a nezapomenutějších koutů severovýchodních Uher, vlasti Rusínů.

Dým lokomotiv se rozplýval nad jednotvárnou rovinou a vlaky s dosud nevídaným obsahem přijely do města na řece Uhu – Užhorodu. Vystoupil ředitel souboru Buffalo Bill, někdejší famózní lovec bizonů, armádní průzkumník, divadelní herec, a především – ústřední hrdina smyšlených povídek dobrodružné sešitové literatury. Následován pestrobarevnou směsicí Američanů, Asiátů, Afričanů, Arabů a Evropanů, včetně opeřených indiánských bojovníků z prérí, zálesáků, kurýrů Pony Expressu, kovbojů, uniformovaných příslušníků kavalerií armád několika kontinentů a zvláštního oddílu ruských kozáků.

Ted' všichni stáli na nádraží župního města s patnácti tisíci obyvateli.

William Frederick Cody – Buffalo Bill - přešel zrakem ze sedla svého koně vzdálenější vinorodé svahy a několik bližších návrší, na nichž se rozkládalo staré město a dominantní hrad. A pak vedl v záměrně pomalém reklamním průvodu hlavními ulicemi ohromné těleso směrem k vojenskému cvičišti. Za hlavním šéfem podniku kráčelo několik desítek hudebníků, na koních se natřásalo či ve vozech se ve svérázných kostýmech kodrcalo několik set lidí: Indiáni, běloši, černoši, míšenci i Asiaté. Za velikého zájmu při-

hlížejících užhorodských obyvatel i návštěvníků z okolí. A bylo nač se dívat!

Nekonečný, zvolna kráčející zástup lidí a bezmála 400 koní dospěl na místo exhibice, kde již našel stanové městečko, spěšně vyrůstající na 250 metrů dlouhé a 160 metrů široké ploše. O to se v předstihu asi dvou hodin postaral zvláštní tým stavěčů. Protože nikde nebylo třeba téměř žádných výkopů, hrubá stavba manéže a přidružených objektů trvala pouhé tři hodiny. Aréna pro vystoupení měla obdélníkový tvar se zaoblenými rohy. A vždy jednotný rozměr: 168x56 metrů. Po jejím vnějším obvodu zřízenci upevnili desítky dlouhých tyčí, tzv. runtovek, na zavěšení boční plachty – rondelu či okolku.

Foto archiv autora

Buffalo Bill kolem 70. let 19. stol.

První přestavení v Užhorodu (27. června 1906) začalo – tak jako kdekoli jinde – ve 14 hodin. Program byl sestaven z dvaadvaceti nepřerušovaných a do celkové stominutového bloku vzájemně propojených výstupů. Večerní program – kdy se na vnitřním obvodu manéže rozsvítily desítky elektrických osvětlovacích těles napájených třemi stejnosměrnými dynamy, poháněnými spalovacími benzínovými motory – byl jako obvykle zahájen ve 20 hodin. Užhorodští diváci nevěděli, co mají sledovat a obdivovat dřív: vystěhovalecké „prerijní škunery“, archaické, ale nefalšovaný deadwoodský dostavník, indiánská týpí nebo mustangy?

Divoký západ v Mukačevu

Ještě neutichly poslední výstřely z arény a topiči vlaků čekajících na užhorodském nádraží, naplnili tendry uhlím a kotle lokomotiv vodou. Kolem půlnoci opustila první souprava město pod úpatím Karpat. Minula Čop a pokračovala obilnářskou oblastí na severovýchod. Cesta byla tentokrát krátká, takže již za ranního rozbřesku ve čtvrtek 28. června 1906 vyrostly z nepřehledné roviny břehy Latorice a vysoký kopec s hradem

Palanokem. Zanedlouho zastavil první vlak na jižním okraji Mukačeva, města s necelými patnácti tisíci obyvateli převážně maďarské a německé národnosti.

Kdo mohl, přišel k nádraží. Úředníci v bílých límečcích, mládež, rusínští venkované v rázovitých oblecích i ortodoxní Židé s dlouhými pejzy v kloboucích a černých kaftanech. Všichni stáli v němém úžasu nad nikdy předtím nevídanou exotickou společností vystupující z vlaků. Snad nikdy předtím neviděli tak výborně sehraný kolektiv. Nepadl jediný povel, přesto každý ze tří set dělníků znal přesně svůj dílčí úkol. Nejprve otevřeli vagony a přistavili můstky, vzápětí vyšli koně a poslušně se stavěli po páru za sebou.

A zatímco v příštích minutách na čtyři sta různých národností a ras odcházelo i s koňmi k vojenskému cvičišti, zabýval se pomocný personál vykládáním nákladních povozů a beden. Na místě vystoupení i zde již rostlo stanové městečko. Protože několik tisíc sedadel muselo být chráněno před případným deštěm, byla natažena obrovská plachta, která kryla nejen celý prostor nad hlavami diváků, ale za zády poslední řady publika tvořila ještě stěnu, zvenčí zakrývající hlediště odshora až dolů.

Netrvalo dlouho a pokladny a široké vchody byly s to přijímat proudy mukačevských návštěvníků. Ve 14 hodin začalo vystoupení. Jezdci propojovali bezpočet epizod z dějin osídlování amerického Západu – počínajíc střety mezi rudokožci a přistěhovalci. Pak ukázali stádo mustangů, jízdu deadwoodského dostavníku a ukázky indiánských, kovbojských a pistolnických dovedností. Artisté oslňovali pestrými kostýmy – honáci, cowgirls, indiáni, hraničáři, lasaři, vrhači nožů, krotitelé divokých koní broncos, mexičtí vaquerové, latinskoameričtí gaučové, pistolníci a lukostřelci. Obdiv sklízeli kovbojové při dynamických jízdách s přeskokováním z koně na koně, i vojenští kavalisté v geometrických formacích. Mezitím vpadli do děje ochránci zákona s šerifskými hvězdami na prsou, kteří svedli zuřivou přestřelku s lupiči; vzápětí je vystřídali válečně pomalovaní indiáni. Zlatým hřebem programu byla rekonstrukce historické bitvy na Little Big Hornu, a střelba věhlasného Buffalo Billa do skleněných koulí...

V noci 28. června exhibice na mukačevském vojenském cvičišti skončily. Další trasa jezdecké revue Divokého západu vedla od úpatí Karpat přes Velkou uherskou nížinu do Nyíregyházy, Debrecínu a dále...

Další štace v rámci rakousko-uherského dvoustátí se pro Wild West Show nacházely na území Maďarska, Vojvodiny, Srbska, Rumunska, Ukrajiny a Polska. Z Haliče soubor přijel 7. srpna 1906 do tehdy ještě nerozděleného Těšína, a po zdejším vystoupení uspořádal představení v Moravské Ostravě, Opavě, Přerově, Brně a Jihlavě.

Účinkování Buffalo Billova Wild West Show v padesáti městech Rakouska-Uherska, zakončené 14. srpna průjezdem přes Liberec do Německa, trvalo 94 dnů. Za tu dobu artisté odehráli více než 180 představení pro přibližně 850 000 diváků. S evropským kontinentem se Wild West Show navždy rozloučila koncem září 1906. Již nikdy nepřijela!

MIROSLAV ČVANČARA

Páter Petr Krenický: Pro děti je to fantastická pomoc

(Dokončení ze str. 1)

Kdo by měl zájem pomoci, ať už dětem nebo starším lidem, může se přihlásit přes Ostravsko-opavskou diecézní charitu. Vítán je každý. Příspěvatelé mají i možnost své chráněnce osobně poznat – diecézní charita pořádá asi tak třikrát ročně zájezd na Podkarpatskou Rus a zprostředkovává vzájemná setkání.

Od vítězství takzvané „oranžové revoluce“ na Ukrajině uplynul už rok a půl. Změnilo se za tu dobu postavení Rusínů na Ukrajině? Podle pátera Krenického změny přicházejí, i když pomaleji, než mnozí čekali. Oficiálně ale ukrajinská vláda Rusíny jako národnost pořád ještě neuznala. „Hodně bude záležet na Rusínech samotných,“ domnívá se Krenický. Každý národ, a tedy i Rusíni, by podle kněze měl mít úctu k sobě samému, měl by si vážit díla svých předků a navazovat na ně. „Pak bude lépe prezentovat sám sebe,“ soudí Petr Krenický s tím, že důležité přitom jsou tolerance a vzájemná úcta. A rozhodně by se nikdo neměl do něčeho nutit, ani do rusínství. V Tjačevě pomáhal Krenický zakládat a provozovat nedělní rusínskou školu. „S tamním učitelem jsem se hodně hádal. Říkal jsem, že nátlakem se může všechno zničit. Stačí mít dva uvědomělé žáky nebo dvě uvědomělé rusínské rodiny – a je to pozitivní začátek. To ostatní pak přijde,“ osvětluje svoji taktiku páter Petr Krenický a současně zve na Pouť národů a národností, kterou v Tjačevě spolupřádá a která se uskuteční 15. července. Mezi národy, které se tu budou prezentovat, budou i Rusíni; a že se nemusí za nic stydět!

TOMÁŠ PILÁT

Malíř Svatopluk Sulek na východě republiky

(Dokončení ze str. 8)

Za schůdnější vstup do nejvýchodnějších karpatských partií se považovala cesta přes Rachov, městečko ležící téměř na hranici s Rumunskem. Bylo zde přece jenom živěji než v Užoku, místní lidé si dávali záležet na tom, aby turisty z Čech přesvědčili, že ač tak daleko od domova, přece zůstávají „ve svém“. Český Turistický dům a pár moderních obchodů naznačovaly, že i sem, do horských údolí, se blíží moderní doba, v níž třeba Bafovy levné boty vytlačí dosavadní místní obuv, „postole“. Z Rachova se zdálo nejvýchodnější popojet kus cesty po železnici ve směru na Jasinu a vystoupit v Kvasech, proslulých lázních, kam za koupelemi v kádích se železouhličitou vodou zajížděl lekteř slavný karpatský rabín, nebo aspoň pražský politik.

Bylo však možné nastoupit horskou túru i přímo z Rachova. Během pár hodin se odtamtud dalo vystoupat na vrchol Šešulu (1726 metrů), odkud se daly přehlédnout všechny hlavní vrcholy této zvlášť pohledné partie východních Karpat: Pietroš, Hoverla (nejvyšší hora Podkarpatské Rusi, 2058 metrů), Černá hora, dokonce i majestátní Pop Ivan, považovaný za nejkrásnější (1940 metrů). Člověk si tady snadno uvědomil odlišnost východních Karpat od centrální

ní a západní části pohoří. Zatímco ve „zbytku“ Karpat tvořily hřeben obtížně přístupné horské štíty, zdejší hory zvaly i ve vysokých nadmořských výškách k celkem pohodlné procházce. I vrcholy hor zde byly porostlé hustými koberci šťavnaté trávy a krajina, kam oko dohlédlo, byla plná života.

Poloniny, rozsáhlé horské louky, táhnoucí se po hřebenech všude tam, kam se z údolí už nevyšplhal les, sloužily jako pastviny pro velké množství dobytka všeho druhu. A protože k dobytku patří také jeho strážci, místní huculové obývající horské salaše, měl turista i v této skoro liduprázdné krajině velkou naději, že bude mít vždycky kde složit hlavu – a za nepatrný poplatek pojí i něco z místní stravy: brambory, mléko, placky z kukuřičné mouky a slaninu. Protože to sem od nejbližší železniční stanice bylo šest a více hodin cesty, odvážili se sem v třicátých letech jenom ti opravdu nejdůležitější turisté. Pokud se tak však už stalo, zrodila se většinou láska k tomuto kraji, která trvala celý život...

Tady, v Karpatech, se Sulek první našel... Zde, v samotě na poloninách, to pochopil: jeho úkolem bude připomínat skutečnosti a jevy, o nichž lidé moderního světa usoudili, že jsou vývojově překonané a patří do starého železa. Svým obrazovým svědectvím o tom, co na cestách prožil, jim bude dokazovat, jak hluboce se mylí. Nebylo náhodou, že ho poprvé napadlo, že by se jednou mohl stát malířem, právě zde: při potulkách na Podkarpatské Rusi, když mu bylo patnáct let.

*

ze života Rusínů na Slovensku

* Sdružení inteligence Rusínů Slovenska získalo **exklusivní internetovou doménu** www.rusyn.eu. Na slovenské internetové stránce www.rusyn.sk je k přečtení vždy čerstvé (nyní květnové) číslo rusínského měsíčníku InfoRusyn.

* 25. března se ve Svidníku konal **mimořádný sněm Rusínské obrody na Slovensku**. Zúčastnili se ho delegáti ze všech regionů, kde žijí příslušníci rusínské menšiny. Sněm začal minutou ticha za nedávno zesnulého zakladatele Rusínské obrody, jejího dlouholetého předsedu a bývalého předsedu Světové rady Rusínů Vasilá Turoka. Rokování bylo konstruktivní; v diskusi vystoupila řada řečníků, sněm zvolil i nové vedení a schválil změnu stanov Rusínské obrody. Novým předsedou se stal Vladimír Protiivník z Medzilaborců.

* **Na půdě Delegace Evropské unie** se mluvilo mimo jiné o postavení Rusínů v různých státech se zvláštním zřetelem na Ukrajinu, která jako jediný stát neuznává práva Rusínů jako národnostní menšiny. Bylo konstatováno, že se jedná o porušení lidských práv, proti kterému je nutno podniknout konkrétní kroky. Evropská unie se přitom stává domovem Rusínů, jejichž práva Ukrajina nechce uznat.

* **Dětský folklórní soubor Šariš**, který pracuje při Základní umělecké škole M. Moyzese v Prešově, odletěl do USA. Turné, na které soubor pozvala Společnost Karpato-Rusínů (Carpa-

tho-Rusyn Society), probíhá od 16. května do 6. června. V plánu jsou vystoupení v programu věnovaném 30. výročí vzniku souboru Slavjane a na 50. Pittsburgském folklórním festivalu.

* **Užhorodské společnosti Alexandra Duchnoviče a Podkarpatských Rusínů** zorganizovaly v Užhorodě setkání u památníku Alexandra Duchnoviče, které mělo za cíl připomenout 203. výročí narození tohoto básníka a národního buditele. Před aktem musela být plocha u památníku uklizena a podstavec památníku zbaven grafiti a předvolebních letáků, kterými byl polepen.

* **IX. mimořádný místní sněm pravoslavné církve v Česku a na Slovensku** zvolil v květnu svého nového nejvyššího představitele. Stal se jím Kryštof, arcibiskup pražský a českých zemí. Intronizace nového metropolity se uskutečnila 28. května v katedrálím chrámu v Praze.

* Od 25. dubna do 25. května žilo srbské město Novi Sad výstavami, filmovými projekcemi a dalšími akcemi věnovanými **15. výročí vzniku Muzea moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích** a blížícímu se 20. výročí smrti tohoto umělce. Součástí projektu je i srbská premiéra filmu Absolut Warhola režiséra Stanislawo Muchy, mezinárodní mail-artová výstava Homage Andy Warhol a výstava Post pop-art na Slovensku a v Srbsku a Černé Hoře.

* **Folklórní soubor Makovica**, který působí při Poddukelském osvětovém středisku ve Svidníku, slaví 50. výročí vzniku. 27. a 28. dubna byl při této příležitosti k vidění a ke slyšení v tamním domě kultury slavnostní program nazvaný Toulky regióny. V programu soubor prezentoval lidovou kulturu svého regionu i celého Prešovského kraje.

* **Rusínské stopy** nalezneme (podle informací periodik slovenských Rusínů) i v rodišti W. A. Mozarta – Salzburgu. Jsou tu památky se zmínkami o rusínském králi Odoakerovi. Ten ve zdejších katakombách zabil mučedníka Maxima. Podrobnosti se lze dočíst v historické práci Fedora Laboše „Historie Rusínů Bačky, Sremu a Slavonie 1745 – 1918“.

* Společnost Andyho Warhola udělila **Cenu A. Warhola za rok 2005** nejmladšímu autorovi odborné literatury na Slovensku – Peteru Solejovi. Ocenění získal za publikaci Přehled medailérské tvorby kremnické mincovny 1993 – 2002. Tuto práci vydal Solej jako patnáctiletý k příležitosti 675. výročí vzniku mincovny v Kremnici a 10. výročí vzniku Slovenské republiky. Velkou radost měl oceněný mladík z toho, že s udělením ceny souhlasil i bratr Andyho Warhola John. Cena byla předána v Muzeu moderního umění Andyho Warhola v Medzilaborcích.

(top)

Родный край

Додаток до новинки Podkarpatská Rus (Прага - Пряшів)

Не люб свій народ
зато, же є славный,
але зато, же є твій.

Александр Духнович

Марія МАЛЬЦОВСКА:

МАЁВЫЙ РОЗДУМ

Будуйме русиньскы школы в Чехах

На чоловіка в маю приходять якась злагода, спокій, рівновага. То є повязане з пробудженём природы. Цвіт черешні, сливки, яблоні... Яка то прекрасна біловина! Хочє ся ті запахати ся міджи тоту красу і забыти на то, же сєь незаместнаний, же каждый день роздумуєш, што даш своїм дітям їсти, як заплаатиш всякой сорты рахункы і пережыєш завтрашний день.

Помалы з карты світа зникають русиньскы села. Тады, наприклад в Прикрий Свідницького окресу жыє лем 6 корінных жытелів. Таким селом є Шарбов і цілий ряд інших, де не є школы, не є культурно-національного жывота. В такім припадї не внимаш красу природы, зелену карпатську панораму, а даколи забываш на то, же сєь Русином. Каждый воєс о свою екзистенцію. І такый є жывот нашого Русина на северовыходнім Словеньску, де він компактно жыє.

Є ту і другый бік діла. Кідь сєь з родинов были на Великодны святкы в Руськым Поточї, Синьского окресу, в колысь найзаосталїшим селї окресу, днесь густо навщївованїм туристами, главно рады деревяной церкви з року 1600, зачудовала нас участь коло церкви людей. Людковє стояли вонка коло новозбудованой православної церкви з пасхами, коша-

риками, повныма великодныма добротами. То было добре знамено. Много людей жыє в Синїї, які пришли святити пасху до свого села. Є то красныи сїмptoms, одноїня ку своему выходному обряду. Тады в селї церьковны обряды ся одправляють лем по старославянськы, а казаня ся чїтать по русиньскы.

Видїли сєь великий півкруг, зростаюче чїсло тых, хто любить выходный обряд, русиньске слово. То нас порадовало, бо на валаї ся утримує русинство через материну бієду, школу, через слово Воже. Як то є в Чехах? Якы суть ту можности? Наїсто главный тягарь падаєт на плечї родїчів, які бы могли учїти свої діти по русиньскы. Ай ту бы мали быти на помочї культурно-освітны общества, церьков і шырока громада, яка хоче утримати традиції родного краю.

Не є проблем ся научїти по русиньскы. Лем треба хотїти і любити своє. Будуйме нашы школы на Словеньску, Будуйме русиньскы школы і в Чехах. Од завтрашнього дня. Маме на то право. Русинство є таке, яке собі сотворимє. Русиньскый цвіт є красныи, любый, мильый. Як го мож не любити? То так, як бы сєь не любили цвіт родного краю, цвіт черешні, сливки, яблонї... *

Была вытворена Асоціяція русиньскых організацій Словеньска

13. мая того року была на своїй установчїй громаді вытворена Асоціяція русиньскых організацій Словеньска (АРОС). Вытворїно передовало обговорїня і схвалїня станов асоціяції, вольба выконного выбору і єго председа. Представителї окремых русиньскых організацій, які вступили до асоціяції обговорили властны проблемы, з якіма ся стрїчають при своїй роботї, а так їсто ся залучили до дебаты над планом работы асоціяції до найблизшой членской громады. До АРОСу вступили:

Сполук русиньской молодежи Словеньска, Общество св. Іоана Крестителя, Руськый клуб – 1923, Русиньске культурно-освітне общество Александра Духновича, Сплочность Енді Варгола, Народны новинкы і Русин.

Як информовав зволений председа АРОСу Мгр. Александер Зозуляк, асоціяція зїстає отворена про шыткы русиньскы організацій на Словеньску і є предпояклом ветупу той або иншой організацій за члена Світового конгресу Русинів. (СК)

Празькый галерїста Др. Міро СМОЛЯК споминав на Старину

Уж двадцять років минуло од того часу, як узрїв світло світа документарный фїлм Мірослава Смоляка Під горов Газдорань. Быв докінченый в 1986 році, а єго реалїзація тримала 15 років. З той нагоды Клуб приятелів Шарїської галерїї в Пряшівї zorganizовав бієду з автором фїлму, знамым гарелїстом Др. Мірославом Смоляком, який жыє і творить в Празї. Сам є родак із затопленого села Старина, де днесь стоїть Стариньска претрада і наповать пітнов водов цілий выходословеньскый край.

Фїлм через призму молодого маляря (ак. малярє Андрий Смоляк, брат автора), многых жытелів села, описує доло Старини, што лягла за жертву претрады. Окрем Старини ся мусили выселити жытелї і з таких валаїв, як: Звала, Смудник, Дара, Руське, Велика Поляна, Ост-

ружїця. Старину автор найліпше знав, бо ту ся народив і выростав. Зато ся она стала епіцентром єго інтересу, а тема ся му сама понукла. У фїлмі сєь свїдками повнокровного жывота села, поступного єго выселєваня, аж по дрыляня хыж, багрованя стромів – аж до трагїчного фїналу – по выстрїлїня церкви до воздуха. Фїлм сильно впливаєт на чувства, а з днешнього погляду, і будучности, має надчасову цїну. Фїксує жывот русиньского села, яке счезло з мапы світа. Днесь нам зїстає лем фїлм Під горов Газдорань, што нам го буде припоминати.

Др. Міро Смоляк, ай кідь жыє в Празї і успішно веде Галерїю МІРО, што має місце в Костолї св. Роха під Градчанами, активно впливаєт на культурный жывот Прагы через выставкы малярів-великанів, бенєфічны концерты, ха-

Руськый дом в Пряшівї на Главнїй уліцї, ч. 62 бив куплений за 280 000 корун од грофа Дежеффія в 1925 році. На дїм ся зберали Русины, переважно грекокатолицы на выходнім Словеньску і поза гранїцо. Мастоку справляло здружїня Руськый клуб – 1923. Через Общество А. Духновича была забезпечована культурно-освітня работа міджи Русинами, выдаваня книжок, закладаня бібліотек по селах, ставляня памятників русиньскым будителям і под.

По революцї Русины прагли зась о наворотї Руського дому до своїх рук, главно єго первїстный властник Руськый клуб – 1923. Стало ся так в юнї 2002 року.

Днесь є але смутна сїтуація на Главнїй уліцї в Пряшівї. О Руськый дїм воюють два субекты. Руськый клуб – 1923 і Надація Руського клубу 1923. Послїдня з них, vznikла недавно без інформованя членів Руського клубу – 1923, чїм были порушены становы первїстного Руського клубу – 1923, де ся уваджать, же масток не смїє быти дарованый, не смїє быти проданый і якімсь способом привластненый. Не стало ся так, бо трєме членове Рады надації Руського клубу 1923 перевели масток Руського дому (одгадована цїна 9, 5 мїліонів) на надацію.

Новинарськы брїфінгы, які были на терїторїї Словеньского сїдїкату новинарїв (27. апрїля 2006) і прями в Руськїм домї 15. 5. 2006 року лем потвердили абсурдность і зволю самозваных „властників“ Руського дому, главно Штефана Секерака (справцо надації) і Павла Бірчака, члена рады надації, які выгражньма гестами ся застряжили, же до дому не пустять никого, а же то є елітный клуб, де суть лем выбраны люде. Народ ся дістає до Руського дому і так, а своїма протєстами дав ясно знати, же Руськый дом в Пряшівї ся дістає до несправных рук.

Вопрос коло Руського дому в Пряшівї зїстає і надалє отвореный. Хто буде єго оправдовым властником, якбач, докаже лем суд. (СКА)

рїгатиону роботу, одноїнієм ку шпорту, але і оргїнальным способом жывота, не забывать на выход Словеньска. Радо навщївлять своїх старенькых родїчів в Синїї, які уж потребуєт чужду помїч. Їм вдячїть за много. Они му дали їскру до жывота, навчїли го не здавати ся, а остатне то уж была єго работа.

Чули сєь, же ся рїхтує до весміру як першый чесько-словеньскый туриста. Кїбы мы ту вышло, наїсто буде на зеленїй планетї глядати і тоту найменшу точку, де ся народив, свою Старину. Она буде під водов, але місцєм, де ся сходят шыткы точки світа. Марно, чїм чоловік старший, тьм веде сї усвідомлює свою принадлежность. Выняток не творить і такый свїтобїжець, якім є наш родак Міро Смоляк.

(ММ)

* V uplynulém období inspirovala poměrně rozsáhlou publicistiku na podkarpatoruské a rusínské téma řada aktuálních podnětů: např. vydání několika knih, Velikonoce a rusínské lidové zvyky, či volby na Ukrajině. V Literárním magazínu **Českého rozhlasu 3-Vltava** (28. 3.) při prezentaci knihy prof. Ivana Popa *Podkarpatská Rus v datech* hovořil vedle redaktorky Aleny Zemančíkové také autor, který se kromě charakteristiky své knihy věnoval i politickým otázkám: „nástupnickým“ závazkům Česka i Slovenska vůči Podkarpatské Rusi, možnostem pomoci současnému rozvoji a znovuzískání práv Rusínů jako příslušníků svébytné národnosti atd. Druhý program **České televize** vysílal (12. 4.) vynikající, obsahem i formou velmi zajímavý dokument Marka Škopa *Iné světy*. Byl věnován východnímu Slovensku – národnostně pestrému regionu Šariš; tvůrce se tu vydal také mezi příslušníky zdejší početné rusínské komunity a natočil např. výpovědi známého karikaturisty Fedora Vico. Ten před kamerou uvažuje o Rusínech Slovenska: „Musíme být sami sebou, protože jinak nebudeme nikým,“ říká ta výtvarník mimo jiné.

* U příležitosti vydání knihy Michala Kričfalušeho a Karla Richtera *Účtování s časem se publikaci i jejím autorům věnovala řada periodik. Stanice ČRo 3-Vltava přinesla v pořadu *Mozaika* (11. 5.) rozhovor s Karlem Richterem, v němž historik vyprávěl o svých osobních vztazích ke generálu Kričfalušimu. O jeho činech a názorech, o tom, jak se tento vězeň gulagu a bojovník proti fašismu choval po sovětské okupaci. Stejnému tématu se věnovala v **Mladé frontě Dnes** Alice Horáčková. V článku *Příběh rusínského generála, jenž přežil gulag* pozitivně hodnotí knihu a vyzdvihuje její objevnost. Uvádí také slova historika K. Richtera o Rusínech,*

Michal Kričfaluší jako příslušník čs. armády těsně po druhé světové válce

kteří „měli pověst naprosto neohrožených vojáků a stali se z nich horoucí českoslovenští vlastenci.“ K. Richtera cituje i obsáhlý článek Alexandry Malachovské v **ČTK Historické paměti vypoovídají o osudu generála z Podkarpatské Rusi** (27. 4.), k němuž autorka připojila i audionahrávku. Článek charakterizuje knihu i autory a připomíná její význam pro poznání (nejen válečné) historie. Informace o Kričfalušeho-Richterově dvoudílné publikaci přinesl opakovaně rovněž **Český rozhlas 2-Praha** (Zuzana Vojtíšková), **Česká televize** v pořadu *Knižní svět*, který připravuje spisovatel Pavel Kosatík (24. 5.) a další periodika, mj. i elektronická (např. Tiscali).

* **ČTK** vydala také obsáhlý pohled *do života a lidových zvyků Rusínů žijících na Slovensku*

(6. 4.). V závěru článku se říká: „Na Slovensku se k rusínské národnosti podle posledního sčítání lidu hlásí 24.000 lidí. Dalších 25.000 obyvatel země označilo jako svůj mateřský jazyk rusínštinu. Podle některých odhadů žije na Slovensku až 130.000 Rusínů. V tom případě by šlo o druhou největší komunitu tohoto etnika po Spojených státech, kde se k rusínskému původu hlásí kolem 620.000 lidí.“

* **Zahranční vysílání ČRo** uvedlo (21. 3.) autorský pořad Lindy Maštálřové *Češi a Rusíni o dějinách a současnosti Podkarpatské Rusi*, o aktivitách naší Společnosti, o vztahu ČR k Rusínům a rusínské problematice vůbec. Pořad lze najít také na webové adrese www.radio.cz/en/article/77068.

* Měsíčník **Čechů, Moravané a Slezanů na Slovensku Česká beseda** přinesl (v č. 12/200) rozhovor Heleny Miškufové s poslancem Parlamentu ČR Jiřím Karasem o *krajanských komunitách po návštěvě Zakarpatské Ukrajiny a Košic*. S poslaneckou delegací navštívil J. Karas také Užhorod, hovořil s představiteli české krajanské komunity. K příjemným dojmům patřilo podle něj také to, že „nás jako Čechy pěkně vítali i Rusíni, tedy obyvatelé, kteří už dávno nevědí, že toto území bylo kdysi územím Československa. Všichni vědí o České republice, ale hovoří o Československu,“ říká Karas. Zabývá se také tématem, jak pomoci obyvatelům současné Zakarpatské Ukrajiny a poznává: „Mohli bychom jim pomoci také tím, že bychom tam jezdili jako turisté, jako přátelé. Navíc by tam naši podnikatelé mohli a myslím si, že by i měli investovat, protože na jedné straně my máme co nabídnout tomuto území, a na straně druhé oni mají co nabídnout nám.“

(ap)

z naší pošty * z naší pošty * z naší pošty * z naší pošty * z naší pošty

Také oni položili život za republiku

S velkým zájmem jsem přečetl článek o událostech a osudech Podkarpatské Rusi v roce 1944. Všichni, kteří se setkali s členy čs. delegace z Londýna a usilovali o obnovení československé státní správy po osvobození, byli později zatčeni, v dobytčácích odvezeni do gulagu – mezi nimi i můj strýc (matčín bratr), tenkrát jednadvačetiletý – někde ke Karagandě do dolů. Tam byli až do Chruščovova projevu o kultu osobnosti Stalina. Většina z nich v gulagu zahynula a těch několik, kteří přežili až do r. 1956, s těžkými zdravotními následky brzy zemřelo... I oni vlastně položili život za republiku, ve které prožili nejlepší roky svého mládí.

JUDr. Jan Strnadel, Praha

Jak cestovat do Užhorodu

Jako člen Společnosti přátel Podkarpatské Rusi odeírám časopis už pět let. Dřív jsem o něm nevěděl a nyní jsem velmi rád, že si občas můžu přečíst něco z bývalého domova, i když tam už od roku 1946 nežiju. Rád vzpomínám na domov, kde

jsem se roku 1927 narodil v obci Onokovce a žil tam až do 18 let. Obec Onokovce leží asi 3 km od Užhorodu. Teď je to ovšem na Ukrajině. Bydlím nyní na Slovensku, asi 25 km od Užhorodu a hranic s Ukrajinou.

V PR č. 4/2005 píše paní Drobečková, jak cestovala na Podkarpatskou Rus. Mám také své zkušenosti a rád bych o ně s vámi podělil.

Touha cestovat do bývalé vlasti je u mne i po mnoha letech velká, jezdím tam rád, i když je to namáhavé a drahé. Dá se ale i dost ušetřit. A o tom vás chci právě informovat. Lze cestovat vlakem z Prahy večer rychlíkem Laborec, který jede přes Košice a Michalovce až do Humenného, není třeba přestupovat, vlak vás doveze až do Michalovců. Příjezd ráno v 9,33. Jízdenka stojí cca 1200 korun. Cesta autobusem do Užhorodu (Michalovce-Užhorod) stojí 65 korun, autobus jezdí pětkrát denně z nádraží (přibližně v 5.00, 6.00, 7.30, 8.50, 12.30 hodin a stejně tak pětkrát denně zpět. Z Užhorodu do Michalovců. Cesta trvá jednu hodinu či více – záleží na tom, jak dlouho trvá kontrola dokladů na hranici. Pokud

si zakoupíte zpáteční jízdenku vlakem, platí 30 dní a dostanete slevu asi 500 korun. Zpáteční cestu do Prahy je nejlepší vlakem z Michalovců v 18.40, v Praze jste v ranních hodinách. Opět není třeba přestupovat. Je také možné cestovat autobusem z Prahy až do Michalovců, cena jízdenky je asi 750 korun.

V jednom z posledních čísel časopisu jsem si přečetl i dopis paní Gerzanicové, která píše, že její manžel pocházel z obce Dubriniču. Tuto obec znám, dokonce jsem tam loni byl v jakési osobní záležitosti. *Jan Sabadoš, Zalužice, SR*

Hlásí se přítel z Liberce

Vznikající odbočka SPPr v Liberci zahajuje svou existenci bojem s počítačovou negramotností u všech našich členů. Ve spolupráci s místní ZO Svazu důchodců ČR připravila pro své členy a zájemce nízkonákladovou až bezplatnou školu práce s počítačem a na internetu. Teď také očekávají, až se jim ozve Univerzita v Užhorodě, s níž se už spojili. Dočkají se? Podrobněji o akcích libereckých v příštím čísle. (PJTb)